

Mr. Anđelko Zelenika

STEĆCI RAŠKE GORE, VRDA I GORANACA
(*prilog proučavanju stećaka na području općine Mostar*)

Na osnovi dosadašnjih saznanja o prvim istraživanjima srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika, stećci su, kao specifična vrsta nadgrobnika u Hercegovini, počeli privlačiti pažnju manjeg broja putopisaca, putnika, stranaca, istraživača i drugih znatiželjnika tek polovicom XIX. stoljeća. U starijem razdoblju zanimanje za stećke pokazivali su uglavnom istraživači amateri.

Bečki geolog i liječnik Ami Boué nakon proputovanja europskim dijelom Turske, pored ostalog, ostavio je i nekoliko zapažanja o stećcima mostarskog područja.¹ Nešto opširnije podatke o stećcima dijela zapadne Hercegovine, jednu vrstu nepotpune topografije stećaka i njihovih opisa s malo uspjeha pokušao je dati fra Petar Bakula 1867. u svom poznatom *Šematizmu*.²

Prva ozbiljnija stručna istraživanja stećaka u Hercegovini otpočela su nakon osnivanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1889. godine usporedo s drugim istraživanjima kulturne povijesti Bosne i Hercegovine. Prema prvom službenom popisu stećaka, obavljenom za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije 1887. i 1888. godine u Bosni i Hercegovini, u mostarskom je okrugu tada evidentirano manje od 500 stećaka.³

¹ A. Boué, *Die europaische Türkei*, I-II, Wien, 1889.

² Fra P. Bakula, *Šematizam... 1867.*, prijevod s latinskog V. Kosir, Mostar, 1970.

³ Dr. Č. Truhelka, *Sredovječni spomenici Bosne*, *Hrvatsko kolo*, 1943.

Od tada do 1969. godine obavljena su još dva cjelovita popisa stećaka u Bosni i Hercegovini i šire, 1897.-1898. i 1969. godine. Prema posljednjem popisu na području mostarske općine evidentirano je 1.208 stećaka.⁴

Nakon objavljenih rezultata tih istraživanja stećaka kritički je osvrt objavio fra Bonicije Rupčić i ukazao na niz propusta u nepotpunom istraživanju, naročito na području zapadne Hercegovine.⁵ Zahvaljujući dugogodišnjem radu i istraživanjima u posljednjih 35 godina u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Mostaru, koji je obavio autor ovoga priloga sa suradnicima, sustavnim radom na inventarizaciji spomenika kulture u Hercegovini došli smo do niza novih podataka koji su u znatnoj mjeri izmijenili raniju stogodišnju sliku o stećcima mostarskog područja. Rezultati tih novih istraživanja ne samo da su opovrgli ranije tvrdnje istraživača da je ovo područje siromašno stećcima, već je glavni grad Hercegovine s okolicom svrstan u bogatija područja sa srednjovjekovnim nadgrobniim spomenicima ove vrste. Dio podataka o istraženim stećcima na mostarskom području svojevremeno je objavljen u *Arheološkom leksikonu BiH* i godišnjaku "Hercegovina", a cjelovit pregled stećaka iznijet ću u nekoliko brojeva ovoga zbornika.

U prvom prilogu obrađen je sjeverozapadni dio područja stare administrativno-upravne općine Mostar s naseljima: Raška Gora, Vrđi, Goranci i Bogodol.

RAŠKA GORA

Vituša

Na užem lokalitetu, zvanom Janjića spile, na manjem brežuljku 300 m nizvodno od brane Hidroelektrane Salakovac, na desnoj obali Neretve nalazila se veća srednjovjekovna nekropola sa 68 stećaka. Po svom obliku bilo je 38 ploča i 30 sanduka. Veći dio stećaka bolje je klesarske obrade, dok je manji dio oštećen. Jedan od stećaka s gornje strane završen je sljemenom, dok je drugi tzv. dvojni stećak.

⁴ Š. Bešliagić, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, 1971.

⁵ Fra B. Rupčić, *Stećci i njihovi problemi, Crkva u svijetu*, Split, 1973., 270 - 277.

Ukrašeno je ukupno šest sanduka, a od dekorativnih motiva zastupljeni su: čovjek sa štitom i mačem, jelen, pas, antropomorfni križ, obični križ i stilizirani križ u obliku točka. Izgradnjom javnih objekata u posljednjih stotinu godina stećci i grobovi na toj nekropoli bili su ugroženi u dva navrata: prvi put izgradnjom željezničke pruge Mostar - Sarajevo 1884. i 1885. godine, a drugi put izgradnjom brane Hidroelektrane Salakovac 1977. godine.

Izvođenjem obimnih građevinskih radova u kompleksu brane i akumulacijskog jezera stećci su izmješteni u neposrednu blizinu prvobitne lokacije, a nekropola sustavno arheološki istražena.

To je bilo jedno od najobimnijih arheoloških istraživanja srednjovjekovnih nekropola sa stećcima do sada obavljenih u Bosni i Hercegovini.⁶ Tada je istraženo 116 grobova, od toga u 13 grobova pronađeni su razni prilozi. Na osnovi tih istraživanja, po oblicima i ukrasnim elementima na stećcima nekropola u zaseoku Vituša vremenski pripada kasnom srednjem vijeku.

Bučići

Najveća srednjovjekovna nekropola na širem području mostarske općine nalazi se u zaseoku Raške gore zvanom Bučići. Nekropola je smještena neposredno iznad desne obale Neretve, na ravnom platou, pored puta Vojno - Bučići. Na nekropoli se nalazi 165 stećaka, od kojih je 145 amorfni oblika, te 15 sanduka i 1 sljemenjak. Stećci su orijentirani pravcem z - i, a tek pojedini s - j. Ukrašeno je ukupno 6 primjeraka, od čega 5 sanduka i 1 sljemenjak s raznim motivima: čovjek sa štitom i mačem, lukom i strijelom, trolisna lozica i kružno udubljenje.

U sredini nekropole nalazi se manja kamena gomila promjera oko 10 m. Na nekropoli nalazi se i manji broj kamenom obilježenih kružnih i eliptičnih grobova koje često nalazimo i na dijelu drugih nekropola u Hercegovini.

⁶ Arheološko istraživanje, zaštitu i prijenos stećaka na novu lokaciju obavio je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Mostaru. Voditelj arheoloških istraživanja bila je V. Atanacković-Salčić sa suradnicima, nadzor nad prijenosom, zaštitom i prezentacijom na novu lokaciju izvršio je autor ovoga priloga sa suradnicima.

U okviru zahvata na zaštiti spomenika kulture ugroženih izgradnjom akumulacije HE Mostar Zavod za zaštitu spomenika kulture u Mostaru 1985. godine izvršio je uređenje dijela te nekropole.

Dubrani

Zaselak Raške Gore Đubrani nalazi se na brdskom uzvišenju, oko 4 km zapadno od Bijelog Polja. Na užem lokalitetu Delića doca u blizini groblja nalazi se usamljen stećak u obliku većeg križa (vel. 180 x 97 cm). Gornji krak križa je polukružno zaobljen, a bočni kraci na svojim završecima ukrašeni su poluloptastim ispupčenjem i geometrijskim motivom.

U blizini križa, u šumi, vidljivi su ostaci kamenom oivičenih grobova, što je dokaz da je tu postojalo neko staro groblje, ali mještani ne pamte da su baš tu vršena ukapanja umrlih.

U zaseoku Anzovina, na mjestu zvanom Krč, u šumi vlasništva I. Marića, nalaze se dva stećka u obliku kamenih ploča nešto kvalitetnije klesarske obrade. Jedan je stećak ukrašen sa dva manja poluloptasta udubljenja. Stećci su orijentirani pravcem z - i. Nedaleko od tih stećaka nalazi se veći križ, čiji je središnji krak završen polukružno, a bočni okomito. Čeona okomita strana križa ukrašena je završnim dijelom ruke sa šakom. Taj se motiv rjeđe nalazi na stećcima hercegovačkog područja. Osim toga motiva predstavljena je jedna rozeta oivičena s tri kruga. Gornja strana središnjeg polukružnog kraka križa ukrašena je plitko reljefnom bordurom.

Domazeti

Unutar pravoslavnog groblja na lokalitetu Vlake smještena je veća srednjovjekovna nekropola sa 76 stećaka. Stećci su u obliku kamenih ploča i sanduka, iako je teško razlikovati njihove oblike jer su zarasli u šumu i utonuli u zemlju.

Dio stećaka je oštećen, a manji broj napukao. Ukrašeno je samo nekoliko primjeraka motivima trolisne lozice, cik cak-crte i kružnih udubljenja. Stećci su orijentirani pravcem z - i.

Nadgrobni spomenici na toj nekropoli bolje su klesarske obrade. Stećci su raspoređeni u dvije skupine.

Oko 70 m sjeveroistočno od te nekropole, u groblju, na manjoj kamenoj gomili (vel. 10 x 10 m) nalaze se dva veća stećka u obliku

kamenih ploča. Ispod većeg stećka u grobu vidljive su tri lubanje. Taj je stećak s gornje strane ukrašen ispupčenom bordurom u obliku vinove lozice.

U katoličkom groblju, koje se nalazi u zaseoku Gornja Čulica, pored stare kapele nalazi se stećak u obliku grubo klesane ploče amorfne oblika i bez ukrasa.

Na području Donje Čulice, oko 500 m od katoličkog groblja i kapele, na lokalitetu Dolac, pored puta Domazeti - Mostar nalazi se šest stećaka. Spomenici su slabije obrađeni i većina je pomaknuta sa ziratne zemlje na rub livade.

Ćordina Kula

Prema podacima, prikupljenim prije 25 godina, u zaseoku zvanom Ćordina Kula, u gornjem sjevernom dijelu Raške Gore, u kući Matiše Aničića, iznad ognjišta bio je uzidan kameni ulomak stećka na kojemu je uklesan motiv zmije koja obavija životinju. Stećak se vjerojatno nalazio nedaleko od te kuće.⁷

VRDI

Selo Vrđi nalazi se sjeverno od Raške Gore u pravcu Drežnice, na planinskom uzvišenju iznad desne obale Neretve i njezina pritoka Drežanke. Budući da su komunikacije do toga naselja dugi niz godina bile vrlo slabe, istraživači starije prošlosti Hercegovine nisu bili zainteresirani za ovo područje.

Prema ostacima materijalne kulture, sačuvanih do našeg vremena, ovaj je planinski kraj bio naseljen u srednjem vijeku. Najbolji dokaz za to su dvije srednjovjekovne nekropole sa stećcima.

Prva nekropola nalazi se unutar katoličkog groblja i ima 12 stećaka. Veći dio spomenika utonuo je u zemlju tako da su im vidljivi samo gornji dijelovi. Tri su stećka ukrašena motivima polumjeseca i dvije rozete, štitom, mačem, dvije rozete i polumjesecom, te štit s mačem. Stećci su orijentirani pravcem sjeverozapad - jugoistok.

⁷ Navedene podatke dobio sam prije 25 godina od fra B. Rupčića, dobrog poznavatelja stećaka u zapadnoj Hercegovini, i fra D. Maslaća, koji je kao župnik u Raškoj Gori vidio taj zanimljiv ulomak stećka, te im se ovom prigodom najljepše zahvaljujem.

Druga je nekropola udaljena od prve oko 2 km i nalazi se na krajnjem zapadu sela. Lokalitet, gdje je nekropola sa stećcima, nalazi se u manjoj šumi zvanj Vrljuša. Stećci su pretežno nepravilnog oblika, slabije klesarske obrade i bez ukrasa. Mnogi su stećci utonuli u zemlju tako da im je vidljiva samo gornja površina. Stećci su orijentirani pravcem sjeverozapad - jugoistok.

Te dvije nekropole u Vrdima desetljećima su bile nepoznate istraživačima naše prošlosti i stručnoj javnosti.

U cilju sustavne inventarizacije kulturnopovijesnog naslijeđa Hercegovine područje Vrda obradio sam i prikupio odgovarajuću dokumentaciju 7. studenog 1972. godine.

GORANCI

Goranci su planinska visoravan s nizom manjih zaselaka koji se nalaze zapadno od Mostara i Raške Gore. Sa svoje sjeverne strane Goranci graniče s Vrdima, sa zapada Bogodolom i s juga Pologom i brdskim vijencem Velikih i Malih Bila.

Zbog težeg pristupa tom području i slabih komunikacija, ali i nezainteresiranosti istraživača u našoj prošlosti, šire područje Raške Gore, Goranaca, Bogodola i Vrda, koje obrađujem u ovom prilogu, dugi niz godina ostalo je samo djelomično istraženo. To se posebno odnosi na razdoblje našega srednjeg vijeka. Dosadašnja starija istraživanja stećaka na ovom području nisu dala potpune i zadovoljavajuće rezultate. Posljednjih trideset godina sustavnim se rekognosciranjem terena i inventarizacijom spomenika kulture došlo do novih podataka i potpunijih saznanja o stećcima ovoga kraja.

Sovići

Manji zaselak Goranaca, idući od Cima prema zapadu, naziva se Sovići. Na lokalitetu zvanom Stećci, iznad kuće I. Džidića, na kamenoj gomili pored puta nalazi se srednjovjekovna nekropola sa 7 stećaka (5 ploča i 2 sanduka). Tri su uzidana u ogradni zid.

Stećci su slabije obrađeni, bez ukrasa su i orijentirani pravcem istok - zapad.

Staro Selo

Područje Goranaca, u kojem se nalazi crkva, Mjesni ured i dva groblja, naziva se Staro Selo. U pravoslavnom groblju nalazi se nekropola s 24 stećka (19 sanduka, 4 ploče i 1 sljemenjak). Dio stećaka utonuo je u zemlju, dok su dva ugrađena na ulaz u groblje. Četiri stećka su ukrašena motivima konjanika s mačem, ljudske figure, cik cak-bordurom i kamenim udubljenjem. Stećci su duže vremena bili ugroženi izgradnjom novih grobnica. Nadgrobni spomenici su orijentirani pravcem z - i.

U blizini te nekropole, pored katoličkog groblja, evidentirana su također dva slabije obrađena stećka u obliku kamenih ploča. Prema usmenom predanju starijih mještana, veći stećak u obliku ploče, koji se također nalazio pored katoličkog groblja, već davno je prenesen u dvorište Župnog ureda, sjeveroistočno od crkve. Stećak je ukrašen motivom štita s mačem i bordurom od vinove lozice.

Oko 400 m zapadno od Starog Sela, u blizini Kuletine, na užem lokalitetu zv. Krivaja nalaze se dva stećka (sanduk i ploča). Sanduk je manje oštećen i ukrašen je motivom štita i mača.

U blizini zaseoka Đinkića Mahala, na lokalitetu Ćorića Vlačice, u šumi se nalazi veća nekropola sa 63 stećka, većinom utonulih u zemlju, zbog čega se ne mogu sagledati njihovi oblici. Stećci su na toj nekropoli slabije obrađeni, djelomično oštećeni i bez ukrasa. Orijentirani su pravcem z - i.

U zaseoku Drežnjaci prilikom evidentiranja stećaka prikupljena je također dokumentacija o starom groblju na lokalitetu zvanom Vlaka. Vidljivo je oko 10 kamenom ograđenih grobova i par sačuvanih vrlo arhaičnih križeva. Prema predanju mještana, nije poznato kojem vremenu ono pripada.

U zaseoku zvanom Kubati, na lokalitetu Vukin greb na Marića ledini nalazi se nekropola sa 17 stećaka, pretežno ploča, utonulih dijelom u zemlju. Stećci su nejednako obrađeni i ukrašeni su motivima povijene lozice, polumjeseca, križa, bordure i kružnog udubljenja. Spomenici su orijentirani pravcem z - i.

Nedaleko, u ogradi, pored seoskog puta nalazi se stećak u obliku kamene ploče i bez ukrasa.

U zaseoku Puzevina, na lokalitetu Bili greb, nalazi se nekropola s 8 stećaka (4 ploče i 4 sanduka). Jedan je stećak uzidan u zid, a

dva su razbijena. Stećci su bolje klesarske obrade. Jedan veći sanduk ukrašen je motivom kola koje teče oko čitavog stećka i po rubu tordiranom vrpcom.

U zaseoku Podgradina, unutar katoličkog groblja, koje se naziva Raičevo groblje, i u njegovoj blizini, u dvije skupine, nalazi se nekropola s 19 stećaka (11 ploča, 7 sanduka i 1 sljemenjak). Veći dio stećaka je slabije, a manji bolje obrade. Na stećcima koji su obrađeni zastupljeni su sljedeći ukrasni motivi: trolisna lozica, arkade, antropomorfni križ i kružno udubljenje.

Stećci su pretežno orijentirani pravcem z - i.

BOGODOL

Unutar starog groblja u Bogodolu, na lokalitetu zvanom Križi ili Grčko groblje, nalazi se najveća srednjovjekovna nekropola na širem području Goranaca. Ima ukupno 85 stećaka (većinom ploča i sanduka i 1 sljemenjak). Zbog njihove utonulosti u zemlju teško im je razlikovati oblike. Mnogi su stećci amorfnih oblika, rađeni od konglomerata i vrlo slabo obrađeni. Manji je broj ukrašen motivima trolisne lozice, polumjeseca, rozeta, bordura i kružnog udubljenja. Proširenjem puta pored te nekropole manji je broj stećaka pomaknut iz svoga prvobitnog položaja u cilju zaštite. Osim stećaka u bogodolskom groblju nalazi se i izvjestan broj arhaičnih i vrlo rustičnih križeva izrađenih pretežno od kamena pješčara.⁸

Pregled srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika s t e ć a k a Raške Gore, Vrda, Goranaca i Bogodola, obrađenih u ovom prilogu, obuhvaća sjeverozapadni dio općine Mostar na kojem su u posljednja tri desetljeća vršena sustavna istraživanja.

Na osnovi detaljnog rekognosciranja terena prikupljena je stručna dokumentacija i došlo se do novih saznanja o rasprostranjenosti stećaka i nekropola, te vrsti i broju spomenika i njihovim ukrasnim motivima.

⁸ Š. Bešliagić, n.d., 338.

Budući da na dijelu ovog područja obavljene veći građevinski zahvati na izgradnji hidroenergetskog sustava, izvršeni su zaštitni radovi na nekropoli sa stećcima u Vituši, gdje su spomenici premješteni na novu lokaciju. U organizaciji Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Mostara izvršeno je arheološko istraživanje grobova ispod stećaka na jednoj od većih srednjovjekovnih nekropola na području općine Mostar.

Pregled stećaka po naseljima i lokalitetima

<i>Raška Gora</i>	<i>Vrdi</i>
Vituša - Janjića spile	Groblje
Bučići	Vrljuša
Đubrani	
Anzovina	<i>Goranci</i>
Delića Dolac	Sovići
Domazeti	Staro Selo
Gornja Čulica	Krivaja
Donja Čulica	Đinkića Mahala - Ćorića Vlačice
Vlake	Puzevina - Bili greb
Kula	Puzevina - Kubati
	Podgradina - Raičevo groblje
	<i>Bogodol</i>
	Križi - Grčko groblje

Mag. Anđelko Zelenika

GRABSÄULEN IN RAŠKA GORA, VRDI UND GORANCI
**(Beilage zur Erforschung von Grabsäulen auf dem Gebiet
der Gemeinde Mostar)**

Zusammenfassung

Der Überblick über mittelalterliche Grabsteine - Grabsäulen von Raška Gora, Vrdi, Goranci und Bogodol, die man in diesem Artikel bearbeitet, umfasst den nordwestlichen Teil der Gemeinde

Mostar, wo seit den letzten drei Jahrzehnten systematisch geforscht wird. Durch eine detaillierte Rekognoszierung des Geländes kam es zu neuen Erkenntnissen über die Verbreitung von Grabsäulen und ihren Verzierungsmodiven.

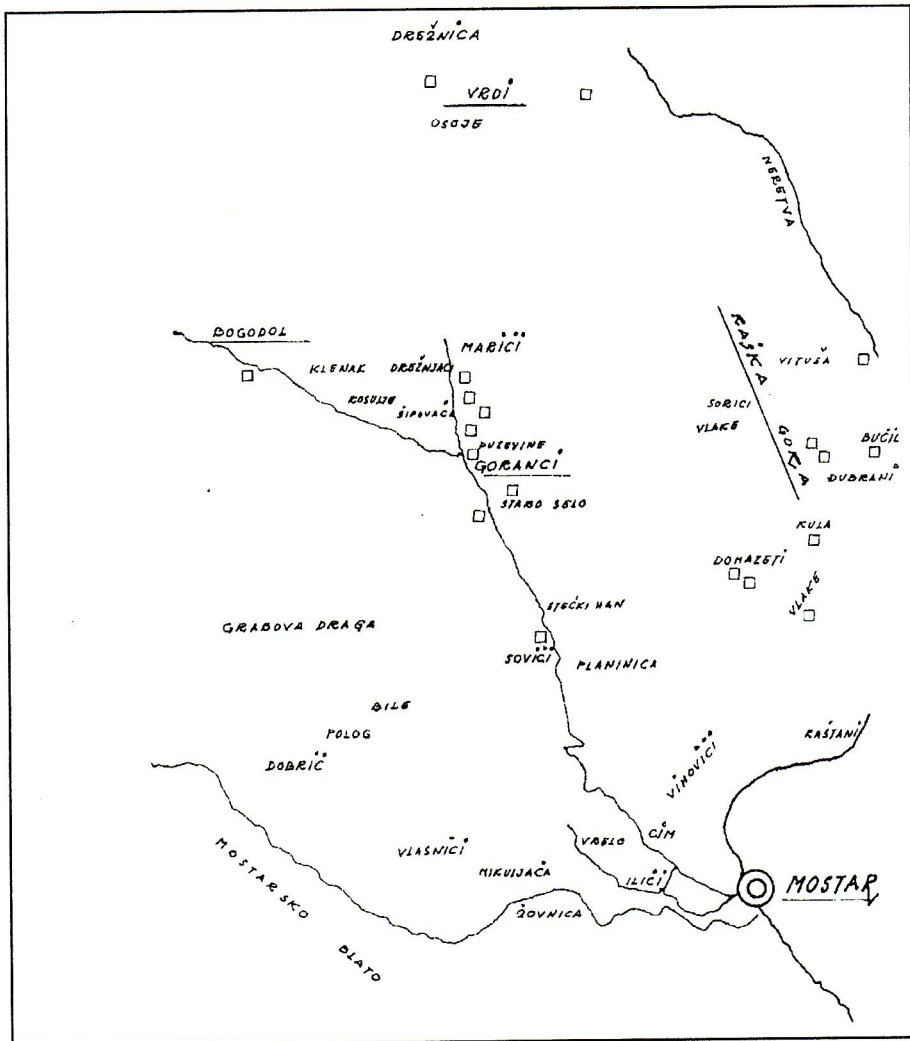
Nach dem Aufbau des Wasserwerks Salakovac wurde die Nekropole Vituša geschützt, von wo Grabsteine auf eine andere Stelle versetzt wurden.

Stećci na novoj lokaciji nizvodno od brane HE Salakovac

Arheološko istraživanje nekropole Vituša

Shematski pregled stećaka na području
Raške Gore, Vrda, Goranaca i Bogodola